

*Маслов Ю. К.,
професор кафедри соціальних теорій
Інституту інноваційної та післядипломної освіти
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ТА ЇХ СУЧАСНЕ ТЛУМАЧЕННЯ

Анотація. Зазначається, що в межах сучасної політичної науки спостерігається суттєвий зсув у вивченні та тлумаченні категорії «влада», зокрема «політична влада». Відбувається перехід на наступний, якісно новий рівень — на самий спосіб відтворення схематизму влади. Це означає, що ті чи інші варіанти влади становляться технічно конструйованими. Тому розвиваються новітні технології влади, які конструюють та упроваджують її певні типи, які відповідають сучасним умовам та вимогам.

Ключові слова: влада, політична влада, конструювання влади, схематизм влади, концепції влади, тип влади, політика, колективна дія, механізм управління.

Аналіз політики як особливої сторони людської життєдіяльності, яка функціонує на основі цілеспрямованої колективної організації, пов'язаний із феноменом політичної влади. Влада є центральним елементом будь-якого організованого суспільства. Вона відіграє подвійну, амбівалентну роль, виступаючи то як необхідний механізм управління суспільством, то як сила, яка призводить до ексцесів в суспільстві.

Потреба у владних механізмах обумовлена, насамперед, необхідністю надати доцільності, розумності, організованості людської взаємодії, утворивши спільні для всіх правила поведінки. У той же час механізми відтворення влади є об'єктивною потребою в регуляції соціальних відносин, узгодженні та інтеграції множинності не співпадаючих інтересів та потреб людей за допомогою різних заходів, зокрема примусу [1, 103].

Будучи соціальною за своєю суттю, влада разом із суспільством проходить складний шлях зміни власних форм. В первинних суспільствах влада була анонімною, розпорошеною серед членів роду та племені. Ускладнення соціальних потреб та поява нових видів діяльності для їх задоволення значно посилили інтенсивність взаємодії індивідів. Дана обставина обумовила необхідність концентрації раніше розпорошеної влади в руках вождів, груп з тим, щоб бути здатною ефективно реагувати на проблеми та виклики, що виникають. Так анонімна форма влади поступилася місцем

владі індивідуалізованій (персоніфікованій). Однак процес зростання соціальної нерівності щоразу засвідчував неефективність індивідуалізованої влади як засобу розв'язання соціальних конфліктів, особливо масштабних за розміром. Це стимулювало процес інституціоналізації влади, під час якого вона все більше спиралася на спеціальні інститути, які здійснювали чітко визначені функції, наприклад, підтримку громадського спокою, забезпечення миру, загального управління тощо. Так влада поступово становилася політичною, тобто такою, яка виражалася в діяльності держави, партій, громадських рухів, інших організацій тощо.

Сучасні концепції влади можна класифікувати за різними критеріями. Перш за все, концептуальні підходи до інтерпретації політичної влади з певною долею умовності та відносності можна розділити при самому загальному логіко-гносеологічному аналізі на дві великі групи — атрибутивно-субстанціональні, що трактують владу як атрибут, субстанціональну якість суб'єкта, а то і просто як самодостатній «предмет» або «річ»; та реляційні, що описують владу як соціальне відношення або взаємодію на елементарному та на складному комунікативному рівнях. Атрибутивно-субстанціональні підходи до осмислення влади, в свою чергу, можна поділити на потенціально-вольові, інструментально-силові та структурно-функціональні концепції влади [Див. : 2].

Потенційно-вольові концепції виходять з визначення влади як здатності та спроможності нав'язування волі будь-яким політичним суб'єктом. Такий підхід був особливо впливовим в німецькій політичній думці. Гегель і К. Маркс, Й. Фіхте і А. Шопенгауер, Ф. Ніцше та М. Вебер використовували поняття «вольові якості» або «вольові здібності» в самих різних, навіть когнітивно полярних визначеннях влади (таких, як, наприклад, «воля економічно панівного класу» К. Маркса чи «енергія та воля надлюдини» Ф. Ніцше). За класичним визначенням М. Вебера, владою є «спроможність проводити всередині даних суспільних відносин власну волю, навіть супроти непокори, не залежно від того, на чому така можливість ґрунтується» [3, 21]. Таке визначення влади при бажанні можна інтерпретувати і як «вольове

відношення», але акценти у Вебера, так само як і у Маркса або Гегеля, все ж зміщуються на трактування влади як певного потенціалу політичного суб'єкта, що володіє особливими субстанціональними якостями носія влади.

В багатьох вольових визначеннях та підходах до влади ставиться питання про засоби її реалізації та способи «розпредмечування». Це дозволяє виділити специфічну інструментально-силову концепцію влади, пов'язану, перш за все, з англо-американською традицією в політичній думці. Вже в «Левіафані» Т. Гоббса влада, якою володіє суверен, описується не стільки як певний абстрактний потенціал, скільки як реальний засіб примусу, форма силового впливу.

Трактування феномену влади як реальної сили, тобто засобу реалізації волі, дотримуються й прибічники «силової моделі» влади англо-американської школи «політичного реалізму», які і у внутрішній (Д. Кетлін), і в міжнародній (Г. Моргентау) політиці визначають владу як силовий вплив політичного суб'єкта, що контролює певні ресурси та при необхідності використовує навіть пряме насилля.

Далі в сучасній політичній теорії були розроблені системна та структурно-функціональна концепції влади, пов'язані, перш за все, з роботами Г. Алмонда, Д. Істона, М. Кроз'є, Т. Парсонса та ін. За Т. Парсонсом, влада, скоріше за все, уявляє собою особливу інтегративну якість соціальної системи, яке має на меті підтримку її цілісності, на основі консенсусу громадян та легітимізації лідерства [Цит. за: 4, 79-81].

З атрибутивно-субстанціональними концепціями влади межують реляційні, що трактують владу за допомогою категорії «суспільні відносини». Необхідно зазначити, що ці підходи достатньо тісно переплітаються між собою. Поведінковий підхід редує все розмаїття власного спілкування до елементарних мікрорівнів між поведінками двох індивідів-акторів та відповідним впливом одного на іншого.

До цих концепцій примикають так звані інтеракціоністські теорії, відповідно до яких владні відносини виконують роль особливого способу обміну ресурсами між людьми (П. Блау), або асиметричної взаємодії зі зміною ролей акторів при розподілі зон впливу (Д. Ронг), а також основного «стабілізатора» в сукупній системі суспільних відносин, що забезпечується шляхом регулювання постійно виникаючих конфліктів з приводу розподілу та перерозподілу матеріальних, ідеологічних та інших ресурсів (Р. Дарендорф, Л. Козер).

Нарешті, до найбільш складних та комбінованих підходів можна віднести комунікативні (Х. Арент, Ю. Хабермас), а також постструкту-

ралістські, або неоструктуралістські (М. Фуко, П. Бурдьє) моделі влади, що розглядають її як багаторазово опосередкований та ієрархізований механізм спілкування між людьми, що відбувається в соціальному полі та просторі комунікацій. Виникнення влади як соціального явища обумовлено необхідністю узгодження суспільних дій людей при перевазі спільного інтересу над приватним.

Щодо новітніх постструктуралістських або неоструктуралістських концепцій «археології і генеалогії влади» М. Фуко та «поля влади» П. Бурдьє, то їх поєднує не субстанціонально-атрибутивне, а скоріше реляційне бачення влади як відносин та спілкування.

Отже, при визначенні поняття «влада» виявляється, що вона відноситься до класу речей, які не можуть бути визначені одним поняттям, на що неодноразово вказували багато вчених (Дж. Сарторі, С. Лукс, М. Олсон та ін.).

Як вихід з такого замкнутого кола бачиться не з'ясування питання про поняття та сутність влади, а, вслід за М. Фуко та іншими дослідниками, потреба в діалозі про дискурс влади. Це передбачає, що розуміння того, що є влада, формується в результаті як певного способу її реалізації в суспільстві, її осмислення, так і способу розповіді про владу та обговорення проблем влади. Це може бути пов'язано з тим, що влада є одним з елементів, які конструюють суспільство, в якому людина формується, живе та розмірковує про владу. Не дивлячись на те, що загальний схематизм здійснення влади притаманний суспільству з перших своїх днів існування, певні його реалізації та предметизації в різні історичні часи були різними. Іншими словами, в різні часи та в різних суспільствах влада може виглядати по-різному.

Тому для того, щоб зафіксувати сучасне розуміння влади, необхідно зробити декілька кроків. По-перше, необхідно виділити сам схематизм, в якому влада реалізується та здійснюється. По-друге, виділити основні стереотипи, присутні в суспільстві з приводу влади, «нормальні способи» здійснення влади та розмови про неї. По-третє, зафіксувати сучасні проблеми, що витікають з тих стереотипів та «нормальних способів». І тільки після цього провести проблематизацію стереотипів та створити нове розуміння влади, до якого необхідно прагнути для того, щоб ці проблеми були зняті та набули сенсу нові можливості, пов'язані з новим розумінням та з відповідним типом порядку.

В іншому випадку, якщо йти шляхом визначення, що є влада, то отримаємо десятки та сотні визначень, кожне з яких буде охоплювати різні прояви влади чи відносин влади. Так, російський дослідник Р. Шайхутдінов вважає, що «було б невірним намагатися визначити владу як певний

тип відносин в суспільстві, як характеристику особи певних людей, як сукупність інститутів тощо. При цьому, кожне з таких намагань буде на вигляд правильним, але всі разом вони породжують парадокси та дискусії» [5, 473].

Альтернативний підхід бачиться як спроба структурувати дискурс про владу, виділивши поняття, які є змістовними та пов'язаними з значеними поняттями. Але цього недостатньо для всебічного уявлення про те, що є влада на сучасному етапі розвитку людства. Доцільно виділити схематизм, в якому влада здійснюється.

Перш за все, влада в суспільстві стверджує загальний порядок, в якому здійснюється та продовжується життя людини. Людина, на думку Р. Шайхутдінова, майже вільна від різного роду механізмів гальмування, які є у тварин: людина може знищувати собі подібних в великій кількості, навіть якщо це не пов'язано з її виживанням. Тому для подовження (постійного відтворення) суспільного життя необхідний певний схематизм (тобто спосіб організації власного життя та взаємодії з іншими людьми, плюс спосіб усвідомлення такої організації), який дозволяє людині діяти однаково, зберігаючи та відтворюючи вироблений ними спосіб подовження суспільного життя [Див. : 6, 473-474].

Одним з таких схематизмів і є схематизм влади, що передбачає введення певного спільного та єдиного для всіх простору. Цей простір має наступні особливості: по-перше, люди в ньому можуть орієнтуватися незалежно від конкретної ситуації або приналежності до тієї чи іншої групи; по-друге, в ньому повинні фіксуватися речі, що мають відбуватися постійно, відтворюватися самі по собі та за рахунок яких має відтворитися загальний порядок життя; по-третє, за рахунок такого схематизму люди повинні отримати можливість орієнтуватися та виробляти способи своїх дій поза безпосередньої взаємодії з іншими людьми (тобто, не тому, що хтось так сказав чи навчив). Іншими словами, влада задає загальнолюдський порядок життя.

В цьому влада протиставлена іншим схематизмам, які обумовлюють перевагу людини над іншими формами життя. Зокрема, схематизм влади протистоїть схематизму кооперації, за якого люди взаємодіють між собою, орієнтуючись на прямий контакт та конкретні людські утворення (групи, спілки тощо). Влада також протистоїть схематизму культури, що фіксує систему образів, які не схильні до змін. При цьому, всі три схематизми доповнюють один одного в реальному житті.

Влада, що організує життя у вигляді певного відтворююмого порядку, і життя, якому властиві надмірність та спонтанність, знаходяться в

перманентному протистоянні. Життя кожного разу виявляється джерелом виникнення нових ситуативних конструкцій, які проблематизують вже існуючий порядок відтворення, що спирається на сформовані інститути влади. Виникають загрози відтворенню життя та, як наслідок, з'являється зовсім новий тип влади, який, в свою чергу, задає новий тип порядку, здатний зняти проблеми. Такий з'явившийся в результаті певного «онтологічного скачку» тип влади і буде називатися новою інстанцією влади. Різні інстанції влади існують у вигляді композиції інстанцій влади, кожна з яких володіє своїм винятковим ресурсом і не залежить від інших.

Разом з тим, та чи інша композиція інстанцій влади, той чи інший тип влади, певна реалізація схематизму влади існує як певна негласна згода народу на такий тип влади. Одним з перших, хто на це вказав, був Н. Макіавеллі. Пізніше його ці ідеї підтримали Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є та Ж.-Ж. Руссо, які доводили, що існує перелік базових припущень, ідей, які від народження притаманні людині та на основі яких люди погоджуються на той чи інший тип влади.

Якщо простежити, що відбувається з поняттям «влада» в сучасності, то можна стверджувати, що поступово механізми влади, схематизм її здійснення все більше рефлектується людьми. Якщо раніше влада була непорушною, такою, що не піддавалася технічним діям з боку людини, то поступово вона стає все більш освоєною. Люди навчилися будувати ті чи інші композиції влади, створювати нові інстанції влади, і в цьому сенсі з владою відбувається дещо на зразок коперніканської революції, що мала місце в природознавстві, коли речі, які до того здавалися непорушними, стають умовними і відносно них можливим стає застосування технічних дій.

Починаючи з часів революцій, що змінюють тип влади, стає зрозумілим, що інстанцій влади може бути декілька. Попередні проблеми в Європі, пов'язані з конфліктами двох інстанцій влади — влади церкви та влади держави (монарха) — завершилися створенням особливої композиції цих двох інстанцій. Але з плином часу інстанцій влади стає все більше. Зокрема, існування влади у вигляді судової, виконавчої та законодавчої інстанцій стає звичним. В Європі виникають демократичні суспільства, в яких нові інстанції можуть з'являтися відповідно до появи нових трансценденцій, нових виняткових ресурсів. В сучасний момент також можна вказати на те, що триває процес ствердження нових інстанцій влади — органів місцевого самоврядування. Питання лише про те, який винятковий ресурс вони мають та на які трансценденції спираються.

Отже, в межах сучасної політичної науки спостерігається суттєвий зсув у вивченні та тлумаченні категорії «влада». Відбувається перехід на наступний, якісно новий рівень — на самий спосіб відтворення схематизму влади. Це означає, що ті чи інші варіанти влади становляться технічно конструйованими. Непорушні речі перетворюються на відносні. Розвиваються новітні технології влади, які конструюють та упроваджують певні типи влади, які відповідають сучасним умовам та вимогам. Тому подальший аналіз у цьому напрямку є важливою як теоретичною, так і практичною потребою.

Література.

1. Мухаев Р. Т. Теория политики / Р. Т. Мухаев. — М. : ЮНИТИ_ДАНА, 2005. — 623 с. — (Серия «Cogito ergo sum»).
2. Дегтярев А. А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения / А. А. Дегтярев // Политические исследования. — 2009. — № 3. — С. 78—93.
3. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер. — М. : Прогресс, 1990. — 720 с.
4. Дегтярев А. А. Вказ. стаття.
5. Шайхутдинов Р. Современный политик : охота на власть / Руслан Шайхутдинов. — М. : Европа, 2012. — 616 с.
6. Шайхутдинов Р. Вказ. работа.

Маслов Ю.К. Концептуальные подходы к интерпретации политической власти и их современное понимание. — Статья.

Аннотация. Отмечается, что в современной политической науке наблюдается существенный сдвиг в изучении и толковании категории «власть», в частности «политическая власть». Происходит переход на следующий, качественно новый, уровень — на способ воссоздания схематизма власти. Это означает, что те или другие варианты власти становятся технически конструируемыми. Поэтому развиваются новейшие технологии власти, которые конструируют и внедряют ее определенные типы, которые отвечают современным условиям и требованиям.

Ключевые слова: власть, политическая власть, конструирование власти, схематизм власти, концепции власти, тип власти, политика, коллективные действия, механизм управления.

Maslov U.K. Modern interpretations of political power. — Article.

Summary. It is marked that in modern political science there is a substantial change in a study and interpretation of category «power», in particular «political power». There is passing to the following, high-quality new, level — on the method of recreation of схематизма of power. It means that those or other variants of power of становляться technically constructed. Therefore the newest technologies develop authorities, which construct and inculcate its certain types which answer modern terms and requirements.

Keywords: power, political power, constructing of power, chart of power, conceptions of power, type of power, policy, collective actions, management mechanism.